

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ОПОДАТКУВАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

О. О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

С. А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук

Т. В. ШУМИЛО, аспірант

Уманський національний університет садівництва

Розглянуто еволюцію питань податкової справедливості в ракурсі економічної науки. Досліджено сутність категорії «справедливість оподаткування», починаючи із витоків економічної науки, зокрема класичних представників, які пропонують цілком конкретні концепції справедливості. Запропоновано принцип справедливості оподаткування визначити як систему взаємозалежних елементів, що відображають його сутність: легітимність; збалансованість податкового навантаження; відсутність дискримінації перед дотриманням умов та порядку оподаткування.

***Ключові слова:** справедливість оподаткування, категорія, податкова справедливість, оподаткування, податкова ставка*

Постановка проблеми. Справедливість оподаткування відноситься до морально-філософської і політико-правової категорії. Категорія справедливості оподаткування набуває особливої актуальності на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки часті зміни податкового законодавства негативно впливають на всі сфери людського життя, привертаючи увагу до основ моралі та моральності. З розвитком сучасної економічної теорії роль податкової справедливості набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожна людина хоч раз у житті вдається до категорії справедливості. Ми часто аналізуємо, чи є справедливим те чи інше явище. Тема справедливості у філософії античних філософів досліджувалася такими вченими, як О. Грищук, А. Козловський, В. Левкулич, А. Пашаєва, О. Скакун, В. Трубніков тощо. Проте, багато провідних як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників економічної теорії, серед яких лауреат Нобелівської премії 1998 р. Амарітя Сен, прийшли до висновку, що за останні роки дослідженню податкової справедливості в системі економічної науки не повною мірою надавалася увага, що негативно вплинуло на розвиток економічної науки.

Мета статті. Систематизація, поглиблення, узагальнення та конкретизація базових теоретичних засад категорії «справедливість оподаткування» та визначення основних напрямів її застосування.

Методика досліджень. Для забезпечення всебічності отримання загальної інформації щодо процесу дослідження категорії «справедливість оподаткування» використано загальнонаукові (на емпіричному та теоретичному рівнях: формалізація, логічний, історичний методи) та конкретно-наукові методи (метод морфологічного, графічного та системного аналізу, абстрагування, синтезу, аналізу, індукції, дедукції, моделювання, спостереження, порівняння та узагальнення).

Результати досліджень. Проблеми ефективності та справедливості податків в економічній теорії за останні три з половиною століття свідчать, що жоден з напрямів економічної думки не оминув увагою проблеми оподаткування, до найважливіших принципів організації яких можна віднести ефективність та справедливість податків, що справляються. У цих двох принципах знайшло відображення домінуюча з основних протиріч оподаткування: якщо для держави важливішою є ефективність податків з превалюючою фіскальною функцією, то для юридичних та фізичних осіб – рівень податкового навантаження та справедливість його розподілу між платниками податків.

Будь-яке суспільство стоїть перед альтернативою вирішення проблеми, що саме слід оподатковувати: доходи чи витрати? Як оподатковувати: пропорційне доходам, за прогресивною шкалою ставок чи запровадженням єдиним податком? Кого оподатковувати: власників (засновників), найманих працівників чи земельних власників?

Дослідники, які займаються цією проблемою ставлять за мету прояснити проблему справедливості з філософської точки зору, оскільки філософія як наука про мудрість дає вичерпну характеристику справедливості в цілому і, справедливості оподаткування, зокрема.

Свого часу Аристотель досліджуючи категорію справедливості визначив її сутність, в контексті концепції, яка слугує загальній користі, є державним благом, та мірилом справедливості і одночасно є регулюючою нормою політичного спілкування [1].

Головним досягненням Аристотеля в царині дослідження категорії «справедливість» є те, що він неухильно підкреслював взаємозв'язок справедливості з рівністю, взаємно узгоджуючи дві філософські категорії «рівність» та «гідність». Важливим аспектом при дослідженні сутності «справедливості» є еволюція цього дослідження відповідно до вимог часу і сучасної дійсності. Еволюція не завжди має позитивні результати, оскільки за плином часом не завжди передбачає поліпшення результатів дослідження, які би мали практичне застосування. Не залишалася незмінною з плином часу і сутність справедливості оподаткування, за результатами дослідження в економічній науці, оскільки віддзеркалює рівень економічного розвитку суспільства та характер економічних відносин в ньому. Так, в питанні справедливості оподаткування впродовж більш як сто років щодо категорії «справедливості» домінувала думка Ієремії Бентама, відповідно до якої максимум добробуту

суспільства досягається за допомогою «щастя» найбільшої кількості його членів [2].

Спочатку XVII століття, дослідниками з проблем сутності категорії «справедливості оподаткування» постали перед дилемою: що обкладати, як обкладати і кого (й навіщо) обкладати. Перші теоретичні погляди на податкові проблеми тогочасного суспільства були представлені в працях В. Петті «Трактат про податки та збори» (1662), «Слово мудрим» (1664), «Політична арифметика» (1676), домінуючою ідеєю яких було вирішення питання про те, як найбільше зібрати податків у державну скарбницю. За результатами дослідження В. Петті зробив висновок: для того щоб народ був досить багатим потрібно з'ясувати, звідки це багатство береться і як ділиться між членами суспільства.

Щодо напрямів витрачання зібраних державою коштів мав прогресивні погляди і критикував розростання бюрократичної машини, що сприяла отриманню неадекватних трудовим витратам доходи, зазначаючи, що саме легкі доходи є джерелом витрат на предмети розкоші. Нерівномірність в оподаткуванні джерел існування, вважав основним недоліком податкового, що справлявся на той час. З цього приводу він писав, що цей податок є «дуже нерівномірний: особи, що мають неоднакові кошти, платять все однаково, і ... чим вони бідніші, тим на них більший податковий тягар». З огляду на це, найбільше він ратував за податки, що дають змогу враховувати реальні витрати платника податків: «...природна справедливість вимагає, щоб кожен платив відповідно до того, що він дійсно споживає» [3].

Принципи справедливості оподаткування вперше були сформульовані класиком політекономії А. Смітом. Із запропонованих ним чотирьох принципів оподаткування рівномірності розподілу податків, тобто саме їх справедливого розподілу було звернено найбільшу увагу. Відповідно до цих принципів, податки з громадян мають справлятися «відповідно до отриманого доходу, яким вони користуються під заступництвом та захистом держави» [4]. Тим самим, А. Сміт одночасно вказував і на те, чому громадяни мають сплачувати податки, і на які цілі ці податкові надходження мають спрямовуватися. Оскільки доходи, за результатами дослідження А. Сміта, можуть бути отримані лише з трьох загально признаних джерел, звідси і сплачуються всі податки безпосередньо чи опосередковано. По-перше, із заробітної плати, по-друге, із прибутку на капітал і, -третє, із земельної ренти.

Проте, підтримуючи позицію ідеолога промислової буржуазії, що на той час народжувалася, і підтримуючи саме її інтереси, А. Сміт заявляв, що податок на прибуток неефективний, оскільки він обов'язково буде спрямований на споживача, так само як і податок на заробітну плату, який знову ж таки доведеться виплачувати підприємцю, оскільки останній зобов'язаний забезпечити робітнику необхідний прожитковий мінімум. І тільки податок з ренти, за даними дослідження А. Сміта, не може бути перекладений ні на кого, оскільки призведе до скорочення доходу землевласників. Таким чином, А. Сміт виступав за систему оподаткування доходів, яка мала б яскраво виражений антифеодалний характер. Податок, за А. Смітом, має бути рівномірним, певним,

зручним та ефективним. Стосовно проблеми справедливості та рівномірності податків, А. Сміт акцентував увагу на те, що більш багаті громадяни повинні оподатковуватись за прогресивною більшою шкалою, підкреслюючи, що «податок повинен, за загальним правилом, лягати найбільшим тягарем на багатих, оскільки в такій нерівномірності немає нічого особливо несправедливого. Зовсім несправедливо, щоб багаті брали участь у державних витратах не тільки пропорційно до свого доходу, а й дещо більшою часткою» [4].

Повністю звільнити від податків заробітну плату, що дорівнює прожитковому мінімуму найманого працівника, пропонував Д. Рікардо [5]. Цю позицію розділяли також Дж. С. Мілль, Ж. Б. Сей та С. Сімонді. Можливість, що з'явилася, за допомогою прибуткового податку вилучати зі зростанням доходу все більшу частку останнього призвела в ХІХ ст. до виникнення теорії, згідно з якою податки були визнані засобом зрівнювання доходів.

Починаючи з останньої третини ХХ століття і по сьогоднішній день при дослідженні категорії «справедливості оподаткування» переважають західні ліберальні концепції, в основі яких закладено принцип свободи кожного конкретного індивіда над будь-якими соціальними благами.

Починаючи з 70-х рр. ХХ століття, сутність категорії «справедливість» досліджувалася філософами більшою мірою з огляду на економічні процеси. Найбільш авторитетною з усіх відомих на сьогоднішній день концепцій справедливості, є концепція Джона Ролза, створена на основі теорії суспільного договору відповідно до основних ідей епохи. Дана концепція знайшла відображення в авторських роботах цього вченого, зокрема «Справедливість як чесність» (1968) і «Теорія справедливості» (1971). Провідна ідея в зазначених творах полягає в тому, що справедливість – це чеснота суспільних інституцій, де кожен індивід має рівні права щодо основних свобод, сумісних зі свободами інших індивідів конкретного суспільства. «Ніхто не знає свого місця в суспільстві, свого класового становища або соціального статусу; нікому невідома своя доля в розподілі благ і можливостей, своїх розумових здібностей, сили і тому подібного. Я навіть припушу, що сторони не знають своїх концепцій правильного або своїх особливих психологічних схильностей. Принципи справедливості обираються з-під покриву невідання» [6].

В цій гіпотетичній ситуації, перебуваючи під «завісою невідання» (the veil of ignorance), люди виявляються абсолютно чесні перед собою і один з одним, оскільки справедливість розцінюється автором концепції як чесність. Презумпція вихідного положення рівності за результатами, дослідження Джона Роулза є висхідною позицією його теорії, яка відповідає природному стану і чесності цієї ситуації. Досліджуючи модель справедливого суспільства кожен теоретик висловлює лише свою суб'єктивну точку зору щодо цієї проблеми. Це повною мірою відноситься і до теорії справедливості, розробленої Джоном Ролзом, яка, не дивлячись на велику популярність, є дискусійною серед його опонентів, які продовжують донині оскаржувати положення його концепції.

Принципи справедливості, на думку Джона Ролза, здатен служити частиною економічної доктрини, при цьому питання вибору між ринковою та

соціалістичною економікою автор залишає відкритим. Викладена Дж. Ролзом система справедливості оподаткування є ідеальною оскільки переважно тяжіє до ринкової економіки. З огляду на це автор, доводить свою теорію через призму ідей лібералізму: свободи, ринку, власності, рівності, демократії, індивідуалізму. З цієї позиції, до основних соціальних інституцій автором теорії справедливості віднесені свобода совісті, свобода думки, вільний ринок, приватна власність на засоби виробництва, моногамна сім'я.

Теоретичне обґрунтування принципу справедливості перерозподілу отримав в теорії граничної корисності при застосування системи прогресивного прибуткового податку. Це обґрунтування безпосередньо є ідентичним гіпотези Бернуллі, згідно з якою межа корисності доходу знижується в тому ж співвідношенні, в якому зростає сам дохід. Іншими словами, збільшення доходу на 10% призводить до зниження межі корисності додаткового доходу на ті ж 10%, на якому б рівні ці зміни не відбувалися. В той же час, як зазначає М. Блауг, «в останні роки «тенденція щодо податкової прогресії виключно з погляду державних доходів суттєво зменшилася, внаслідок чого різко знизився інтерес до закону межової корисності доходу, що зменшується» [7].

Обґрунтувавши необхідність державного втручання в економіку Дж. М. Кейнс до початку епохи Великої депресії вважав, що нерівність у розподілі є необхідною умовою накопичення матеріального багатства та основного капіталу. У роботі «Економічні наслідки світу» [8] він зазначав, що при капіталізмі XIX початку XX ст. були створені передумови для того, щоб значна частина зростаючих доходів була спрямована в розпорядження суспільного класу, які менше за всіх інших схильні до споживання цих коштів. Надалі Кейнс, навпаки, став доводити прогресію в оподаткуванні саме тим, що найефективніший попит пред'являють люди з невеликими доходами і тому варто обмежувати надвисокі доходи багатих верств населення.

До негативних висновків щодо використання високих податкових ставок у прибутковому оподаткуванні за результатами дослідження дійшов Дж. А. Мірліс. У відомій роботі з теорії оптимального прибуткового оподаткування він резюмував, що оптимальна податкова структура є приблизно лінійною, граничні податкові ставки повинні бути досить низькими, а сам прибутковий податок є набагато менш ефективним способом зменшення нерівності, ніж це зазвичай визнається [9].

У 1970-ті рр. американський економіст А. Лаффер у вигляді стимулюючого впливу на виробництво запропонував знизити ставки податків, що через деякий час мало призвести до зростання податкових надходжень» [10]. Крива А. Лаффера демонструє той рівень податкової ставки, перевищення якого призводить до скорочення податкових надходжень, а значить, і зменшення ефективності цього податку. Однак крива наочно свідчить, що оптимальним для податку з єдиною податковою ставкою є податок із змінною ставкою. Ступінь справедливості конкретного податку цієї кривої визначити неможливо. Відповідно до принципу ефективності оподаткування А. Сміта податок має бути таким, щоб витрати на його справляння були найменшими [4].

Таке розуміння ефективності податку зберігається досі, проте нині податкова ефективність розглядається ширше: не лише з погляду держави (забезпечення його доходів), а й з позиції платників податків як юридичних, так і фізичних осіб. Зокрема, наприкінці 2010 р. двома закордонними організаціями (Асоціацією міжнародних бухгалтерських фірм BKR International та ABN Amro Private Bank) були запропоновані індекси ефективності оподаткування для великих акціонерів та приватних інвесторів і багатих приватних осіб. За обома індексами Україна зайняла гідні місця. З огляду на це, бути акціонером або нести навантаження за прямими податками у нас у півтора рази вигідніше, ніж, наприклад, у Великій Британії чи Німеччині, і майже втричі, ніж у Бразилії. В останні роки багаті люди отримують на руки лише 22 % своїх доходів, тоді як в Україні понад 60 % [11].

Більшість сучасних концепцій справедливості оподаткування досліджені філософами, оскільки справедливість, безсумнівно, є, перш за все, філософською категорією. Особливу значущість для економічного дослідження з даного питання мають погляди Амартія Сена, який спробував повернути філософський і етичний вимір дискусіям про економічні проблеми, що забезпечило основу для концептуального способу думок на фундаментальні теми в сучасній економічній науці. Разом з тим, проблема справедливості багатоаспектна і стосується, буквально всіх сфер людського життя, зокрема і економічної, тому абсолютно не випадково, що дана проблема стала центральною видатного дослідника Амартія Сена, який зайняв позицію, протилежну мейнстриму, тобто головному основному спрямуванню податкової справедливості. З точки зору Амартія Сена економіка і етика нероздільні, тому за даними його дослідження економіка це така наука, мета якої притаманна для розвитку добробуту всіх людей. У своїй книзі «Ідея справедливості» Амартія Сен подає концепцію справедливості, що опирається на теорію суспільного вибору, пропонує відмовитися від трансцендентальної концепції, заснованої на теорії суспільного договору [12].

Варто відзначити, що Амартія Сен представляє справедливість як порівняння різних альтернатив з метою пошуку спільного, що їх об'єднує. Варто акцентувати увагу на те, що цей підхід виключає загально прийнятого визначення справедливості, незважаючи на назву роботи «Ідея справедливості», в центрі уваги її автора досліджується переважно не пошук загальноприйнятої абстрактної ідеї, а виправлення існуючої несправедливості. Тобто, автором здійснена спроба розібратися з тим, що «є», а не з тим, що «має бути». З огляду на це автором виокремлені і протиставлені два підходи до сутності «справедливості»: трансцендентальний інституціоналізм, в основі якого лежать ідеї Томаса Гоббса, Джона Локка, Жан-Жака Руссо, Еммануїла Канта, і орієнтованим на реалізацію порівнянням різних версій які представлені в дослідження на ранніх стадіях визначення сутності справедливості, зокрема Адама Сміта, Єремії Бентама, та дослідників XVIII-XIX століть.

В той же час, Амартія Сен свою увагу спрямовує на філологію слова «справедливості». Амартія Сен не цікавиться справедливістю як загальноприйнятою сутністю цієї категорії, вважаючи, що краще визначити її

через «несправедливість», усунення (зниження) якої є реально існуючою можливістю поліпшення життя людей. У цьому сенсі підхід Амартія Сена нагадує відому тезу видатних дослідників про те, що філософи лише по-різному пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його. Таким чином, Амартія Сен не ставить собі за мету дослідження справедливості як абстрактної категорії. Його увага зосереджена на питанні про те, що рухає загальним уявленням про несправедливість і як існуючими засобами їх усунути.

Метою «Ідеї справедливості», за словами самого автора, є «attempt to investigate realization-based comparisons that focus on the advancement or retreat of justice» [12]. Амартія Сен стверджує, що розбіжності не перешкоджають порівняльним судженням про справедливість, в той же самий час, вони створюють певну проблему для трансцендентального підходу щодо сутності справедливості. Теорія справедливості Амартія Сена спрямована на виправлення грубої несправедливості. Основний акцент в концепції Амартія Сена зроблений на несправедливості з метою забезпечення радикальної політичної програми, оскільки справедливість, на думку автора концепції, можна досягти тільки в глобальному масштабі. Амартія Сен бачить місію економістів і філософів в тому, як поліпшити світ, і пропонує зосередитися на реальних проектах для його покращення.

Заслуга Амартія Сена полягає в пропозиції радикальної альтернативи стандартної наукової економіки, оскільки те, що застосовується економічною теорією не завжди можна використати суспільством. Боротьба з несправедливістю – це шлях до забезпечення стабільності, зокрема і економічної системи. Економічна наука неодмінно пересікається із загальними питаннями філософії та етики, і одним з таких питань є проблема справедливості. Чи повинна економічна теорія як суспільна наука вирішувати етичні проблеми? По даному питанню існують дві діаметрально протилежні позиції. Перша з яких відстоює, а друга заперечує зв'язок економічної теорії з етикою. У рішенні безпосередньо економічних питань розподілу ресурсів, а також в дискусіях про основні тенденції щодо підвищення добробуту суспільства на сьогоднішній день, не можна не звернути увагу на сучасні теорії справедливості. Абстрактність теорії досить прийнятна для економічного мислення, в основі якого аналіз створених моделей. Разом з тим, було б вельми нерозсудливо ігнорувати і концепції інших дослідників теорії справедливості оподаткування. З точки зору економічного мислення філософська проблема справедливості за результатами дослідження Амартія Сена, який прийшов до нестандартних висновків з даного питання. Розглянуті теорії справедливості є значним внеском в розвиток загального вчення про справедливість і викликають інтерес у багатьох дослідників сучасності.

Справедливість оподаткування тісно стикається з реалізацією більш приватних щодо нього принципів економічної обґрунтованості та пропорційності оподаткування. Це пояснюється тим, що оподаткування має співвідноситися не лише з необхідністю реалізації платниками податків своїх основних права і свободи, але й має враховувати їхнє економічне становище.

Зокрема, принцип економічної обґрунтованості усуває неаргументоване встановлення податків і зборів, і потребує, щоб оподаткування проводилося виключно з урахуванням податкової спроможності суб'єктів. Знехтування принципом справедливості, призводить до збитковості функціонування господарюючих суб'єктів.

Новак Н. П. підтверджує, що справедливе оподаткування має ґрунтуватися на основі злагодженості фінансово-економічних інтересів держави, громади та платників податків. Необхідністю цього постає послідовна реалізація загальних принципів рівності та пропорційності оподаткування [13]. На основі аналізу теоретичних підходів до справедливості оподаткування, можна зробити висновок, що в науці існують різні аспекти «вираження справедливості у оподаткуванні, а її досягнення пов'язується з виконанням різних вимог, наприклад, пропорційності, загальності, рівності та законності, достатності, зручності оподаткування» [14]. Модифікуючи хронологію етапів становлення та розвитку податкового аналізу Легкоступ І. І. [15] та систематизуючи інформацію про становленні та розвиток принципу справедливості у оподаткуванні можна уявити шлях її трансформації та її етапи в наступному хронологічному порядку (табл. 1).

Табл. 1. Хронологічний огляд еволюції змісту принципу справедливості оподаткування

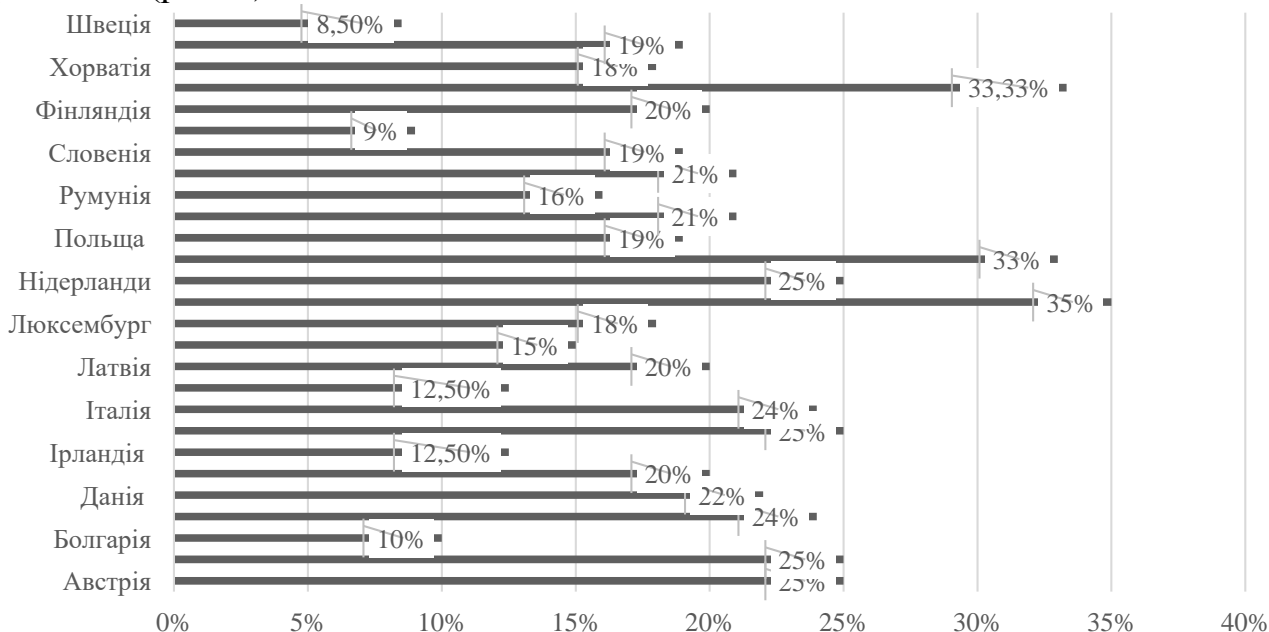
Найменування етапу та часовий проміжок	Характеристика етапу
Ідентифікація справедливості оподаткування (XVIII ст.)	Виявлення потреби справедливості у оподаткуванні. Теоретична розробка «сприятливих» з точки зору платника податків умов та порядку оподаткування.
Обґрунтування необхідності оцінки відповідності системи податків та оподаткування на предмет реалізації принципу справедливості (перша половина XX ст.)	Інтерес до визначення результатів впливу оподаткування на економіку після першої світової війни на тлі змін в оподаткуванні при умові посилення податкового процесу в результаті повоєнних реформ; з репараційною проблемою для реалізації «принципу мінімуму податкового навантаження». У США інтерес до аналізу впливу оподаткування на збалансованість у приватному секторі виник після великої депресії 1929–1923 рр. у зв'язку з впровадженням кейнсіанських методів регулювання економіки. Здійснення розрахунку податкового навантаження для післявоєнного посткризового регулювання економіки
Формування методики кількісної оцінки справедливості оподаткування (друга половина XX–XXI ст.)	Впровадження планування у господарську діяльність Комерційних організацій призвело до виникнення податкового планування як процесу оптимізації податкових платежів, що на тлі якої виникла потреба в розробленні методики кількісної оцінки впливу оподаткування на результати діяльності. Економічна та фінансова кризи початку століття вимагали пильної уваги до проблем управління та оцінки впливу системи оподаткування на результати господарської діяльності. Теоретична та методична розробки показників справедливості оподаткування (податковий тягар, податкове навантаження, податковий потенціал). Аналіз, моніторинг та оптимізація ефективності податкових пільг

З розвитком теорії оподаткування неодноразово пропонувалося запровадити якийсь «універсальний» податок, замінивши ним всю чинну податкову систему. Ця ідея періодично спливає у науковій літературі за останні десятиліття. Так, у 1990-ті – на початку 2000-х рр. ряд відомих дослідників з проблеми справедливості оподаткування пропонували справляти земельну ренту саме «з метою забезпечення ефективності та справедливості». В епоху «фізіократів» (XVIII ст.) подібну пропозицію ще можна було взяти до уваги, але в даний час, будувати всю податкову систему на основі вилучення земельної ренти не більше ніж утопія. В обмеженому ж вигляді (за рахунок вилучення ренти при видобутку корисних копалин) ця ідея в Україні цілком успішно працює у вигляді ресурсних податків.

Проте, як свідчить досвід зарубіжних країн, конкурентоспроможна податкова система (насамперед, за рахунок нижчих ставок за основними податками) сприяє залученню інвестицій та прискоренню темпів економічного зростання лише у період сталого стану світової економіки. У періоди ж глобальних кризових явищ така податкова система аж ніяк не рятує національну економіку і від масового відтоку капіталу за кордон, і, як наслідок, від фінансового колапсу. Наприклад, протягом двох десятиліть до 2008 р. лідером у Європі за темпами економічного зростання була Ірландія. Саме ця європейська країна відрізнялася і найсприятливішим податковим кліматом. Так, з 2003 р. ставка корпоративного податку там була найнижчою в Європейському союзі (12,5 %), а внески на соціальне страхування та охорону здоров'я – від 12,75 до 16,75 %.

Наразі, ставки корпоративного податку у Європейському союзі дуже різняться (рис. 1).

Рис. 1. Ставки корпоративного податку (податку на прибуток) в розрізі країн ЄС, у %

Проте, варто зазначити, що при такій диференціації ставок корпоративного податку від 8,5 % у Швеції до 35 % на Мальті варто визначити механізм для стратегічного планування єдиної податкової системи країн ЄС.

Висновки. Категорія «справедливість оподаткування», фундаментальна за своєю сутністю, є складною для її сприйняття через багатозначність, можливо тому впродовж всієї історії людства справедливість оподаткування вважалася лише ідеалом, до якого слід прагнути. Підводячи підсумок аналізу теоретичних поглядів класичних та сучасних дослідників щодо сутності «справедливість» у оподаткуванні, позначимо нашу позицію, формулюючи його трактування. У вузькому значенні, реалізація принципу справедливості в оподаткуванні, у нашому розумінні, передбачає формування централізованих фондів коштів з метою виконання функцій та завдань держави та забезпечення умов розширеного відтворення, пропорційне матеріальним можливостям платників податків.

У широкій інтерпретації, ми вважаємо, сутність принципу справедливості оподаткування найповніше можна відобразити з позиції системного підходу, в основі якого лежить розгляд об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відносин та зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи.

Таким чином, принцип справедливості оподаткування можна визначити як систему взаємозалежних елементів, що відображають його сутність: легітимність системи оподаткування; збалансованість номінального податкового навантаження матеріальних можливостей платників податків; відсутність дискримінації громадян у податковому праві, обов'язках та відповідальності перед дотриманням умов та порядку оподаткування. Має складний зміст і є основним принципом, який характеризується відсутністю дискримінації юридичних і фізичних осіб у податковому праві, обов'язках та відповідальності перед дотриманням умов та порядку оподаткування, легітимністю системи оподаткування та відповідністю матеріальних можливостей платників податків їх номінального податкового навантаження.

Література:

1. Шелевер Н. В. Принцип справедливості у філософії античних філософів. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2020. № 4. Т. 2. С. 33–39.

2. Трубніков В.М., Скакун О.Є. Принцип справедливості з позиції філософії. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2015. Випуск 20. С. 13–20.

3. Галицька Є. В., Прем'єрова О. К., Семіколенова С.В. Життєвий шлях і наукова діяльність Вільяма Петті. *Статистика України*. 2017. №4 (79). С. 94–100.

4. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Переклад: О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. К.: Наш формат. 2018. URL: <https://kniga.biz.ua/pdf/8118-Bagatstvo.pdf>

5. Савчук Н. В. Розвиток теорій державного кредиту представниками економічної думки докейнсіанського періоду. *Вісник КНУТД. Проблеми економіки організацій та управління підприємствами*. 2011. № 5. С. 197–202.

6. Прийма С.В. Справедливість при тлумаченні права: огляд аспектів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 66–76. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-66-76.pdf
7. Дучинська Н. І. Еволюція теорії корисності теоретико-методологічні аспекти. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 9. С. 183–189.
8. Keynes J. M. *The Economic consequences of the peace*. London, 1919. https://www.google.com/search?rlz=1C1GCEA_enUA974UA974&q
9. Mirrlees J. A. An exploration in the theory of optimum income taxation. *Review of Economic Studies*. 1971. Vol. 38. P. 175–208.
10. Лаффер А.: Вам доведеться робити те, що робили в Європі 100 років тому, а не зараз. URL: <https://yes-ukraine.org/ua/about/press-about-us/artur-laffer-vam-dovedetsya-robiti-te-shcho-robili-v-yevropi-100-rokiv-tomu-a-ne-zaraz>
11. ABN AMRO announces closing of the sale of life insurance subsidiary <https://www.abnamro.com/en/news/abn-amro-announces-closing-of-the-sale-of-life-insurance-subsiary>
12. Ідея справедливості Амартія Сен; пер. с англ. <https://www.iep.ru/ru/izdatelstvo/book/2016/amartiia-sen-ideia-spravedlivosti.html>
13. Новак Н. П., Коваль С. В., Круковська О. В. Особливості системи оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні та напрями її вдосконалення з врахуванням зарубіжного досвіду. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 39. С. 29–37.
14. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Справедливість в оподаткуванні: фіскальний наступ на багатство. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8989>.
15. Легкоступ І. І., Кацуба К. В. Податкові системи в умовах глобалізації: проблеми взаємодії та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 259–264.
16. Волощук М. Г., Петріченко О. О., Білаш О. В., Карабін Т. О., Менджул М. В. Податкове право країн ЄС: посібник. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. 144 с.

References:

1. Shelever, N. V. (2020). The principle of justice in the philosophy of ancient philosophers. *Bulletin of Zaporizhzhia National University. Legal sciences*, 2020, no. 4, issue 2, pp. 33–39. (in Ukrainian).
2. Trubnikov, V. M., Skakun, O. E. (2015). The principle of justice from the standpoint of philosophy. *Bulletin of KhNU named after V.N. Karazin*, 2015, Issue 20, pp. 13–20. (in Ukrainian).
3. Halytska, E. V., Premyerova, O. K., Semikolenova, S. V. (2017). The life path and scientific activity of William Petty. *Statistics of Ukraine*, 2017, no. 4(79), pp. 94–100. (in Ukrainian).
4. Smith, A. (2018). *Research on the nature and causes of the wealth of nations*. Translation: O. Vasiliev, M. Mezhevikina, A. Malivskyi. K.; Our format, 2018. URL: <https://kniga.biz.ua/pdf/8118-Bagatstvo.pdf>. (in Ukrainian).
5. Savchuk, N. V. (2011). The development of theories of public credit by representatives of economic thought of the Dokeynesian period. *Bulletin of KNUTD. Problems of the economy of organizations and enterprise management*, 2011, no. 5, pp. 197–202. (in Ukrainian).

6. Pryima, S. V. (2016). Fairness in the interpretation of law: an overview of aspects. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2016, no. 4 (87), pp. 66–76. (in Ukrainian).
7. Duchynska, N. I. (2015). Evolution of the theory of utility, theoretical and methodological aspects. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. "Economy" series*, 2015, issue 9, pp. 183–189. (in Ukrainian).
8. Keynes, J. M. (1919). *The Economic consequences of the peace*. London. https://www.google.com/search?rlz=1C1GCEA_enUA974UA974&q
9. Mirrlees, J. A. (1971). An exploration in the theory of optimum income taxation. *Review of Economic Studies*, 1971, vol. 38, pp. 175–208.
10. Laffer, A.: You will have to do what was done in Europe 100 years ago, not now. URL: <https://yes-ukraine.org/ua/about/press-about-us/artur-laffer-vam-dovedetsya-robiti-te-shcho-robili-v-yevropi-100-rokiv-tomu-a-not-now>
11. ABN AMRO announces closing of the sale of life insurance subsidiary <https://www.abnamro.com/en/news/abn-amro-announces-closing-of-the-sale-of-life-insurance-subsiary>
12. The Idea of Justice Amartya Sen; English translation. URL: <https://www.iep.ru/ru/izdatelstvo/book/2016/amartiia-sen-ideia-spravedlivosti.html>
13. Novak, N. P., Koval, S. V., Krukovska, O. V. (2018). Peculiarities of the system of taxation of agricultural enterprises in Ukraine and directions for its improvement, taking into account foreign experience. *Economic Bulletin of the University*, 2018, issue 39, pp. 29–37. (in Ukrainian).
14. Andrushchenko, V. L., Tuchak, T. V. (2021). Justice in taxation: fiscal attack on wealth. *Efficient economy*, 2021, no. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8989>. (in Ukrainian).
15. Lehkostup, I. I., Katsuba, K. V. (2014). Tax systems in conditions of globalization: problems of interaction and development prospects. *Business Inform*, 2014, no. 7, pp. 259–264. (in Ukrainian).
16. Voloshchuk, M. G., Petrichenko, O. O., Bilash O. V., Karabin T. O., (2021). *Tax law of EU countries: manual*. Uzhgorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2021. 144 p. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>. (in Ukrainian).

Annotation

Nepochatenko O., Bechko P., Vlasiuk S., Shumylo T.
Taxation fairness in economic theory and modern native practice

The denomination "fairness of taxation" is of particular relevance at the present stage of society development. The purpose of the research is to classify, enhance the understanding, summarize and clarify the basic theoretical principles of the denomination "justice of taxation" and to determine the main directions of its application. The essence of the denomination "taxation fairness" has been studied, starting from the origins of economic science, in particular, the classical representatives who offer quite specific concepts of justice. It should be pointed out that, according to both foreign and native researchers, the fairness of taxation closely deals with the implementation of the more specific principles of economic justification and equity of taxation. It can be explained by the fact that taxation should be correlated not only with the necessity of taxpayers to achieve their fundamental rights and freedoms, but should also take into account their financial situation.

The principle of economic justification eliminates the arbitrary establishment of taxes and fees and requires taxation based solely on tax capacity. Neglect of the principle of justice leads to unprofitable functioning of economic entities. According to our interpretation, the essence of "fairness of taxation" can be found in the analytical views of classical and modern researchers: in a restricted sense, implementation of the principle of justice in taxation involves the formation of centralized funds in order to perform the functions and tasks of the state and ensure conditions for expanded reproduction, proportional to the material capabilities of taxpayers; in a broad sense, the essence of the principle of fairness of taxation is most fully reflected from the position of a systematic approach, which is based on the consideration of an object as an integral set of elements in the totality of relations and connections between them. It is proposed to define the principle of fairness of taxation as a system of interrelated elements that reflect its essence: legitimacy; balancing the tax burden; lack of discrimination before compliance with the conditions and procedures for taxation.

Key words: *taxation fairness, denomination, taxation, tax*

УДК: 338.439

DOI: 10.31395/2415-8240-2022-101-2-91-100

СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Ю. А. ЦИМБАЛЮК, кандидат економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Т. В. АНДРУСІШИНА, здобувач першого рівня вищої освіти (бакалавр)

Уманський національний університет садівництва

У статті набули подальшого розвитку теоретико-методичні засади та практичні рекомендації стосовно підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємства. Висвітлено сутність поняття «інвестиційна діяльність підприємства». Розглянуто економічний зміст управління інвестиційною діяльністю, складено систему управління інвестиційною діяльністю підприємства. Проаналізовано динаміку вкладень у цінні папери та загальну суму активів банків. Запропоновано шляхи підвищення ефективності здійснення інвестиційної діяльності підприємства.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна діяльність, капітальні інвестиції, інвестиційна діяльність підприємства, управління інвестиційною діяльністю.*

Постановка проблеми. Очікуваний ефект від інвестиційної діяльності може бути забезпечений формуванням та впровадженням відповідної системи управління інвестиційною діяльністю підприємства, яка має бути інструментом раціонального використання інвестицій, передусім для доцільності визначення розмірів, структури, надання переваг інвестування, ріст ефективності використання інвестиційних коштів. Організований та налагоджений порядок менеджменту є гарантією ефективної діяльності будь-якої фірми. Ефективне